

راهبردهای توسعه روابط اقتصادی با ارمنستان

زهرا مشفق^۱

چکیده

برای ایران و ارمنستان فرصت‌های زیادی در راستای همکاری در حوزه‌های مختلف مانند تجارت، استفاده از ظرفیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ارمنستان مانند عضویت این کشور در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و انعقاد موافقت‌نامه ترجیحی با اروپا، استفاده از ظرفیت لابی‌های این کشور در سطح بین‌المللی، همکاری در حوزه‌های گاز و فراورده‌های نفتی، برق و صدور خدمات فنی و مهندسی وجود دارد. در کنار این فرصت‌ها می‌توان به عوامل اقتصادی به‌ویژه مشکلات بانکی، عوامل سیاسی مانند نقش محدودکننده روسیه، وجود گروه‌های غربگرا در ارمنستان و نگاه منفی آذربایجانی‌های ایران نسبت به گسترش روابط با ارمنستان به‌عنوان موانع روابط دو کشور اشاره کرد. تشکیل کارگروه مشترک صنعتی، معدنی و تجاری، افزایش صادرات گاز و فراورده‌های نفتی و شرکت در زیرساخت‌های آن، برقراری خط سوم شبکه انتقال برق به ارمنستان، رفع مشکلات بانکی از طریق تهاتر و استفاده از پول ملی یا تأسیس بانک‌هایی با ذخایر ارزی در ارمنستان از مهم‌ترین راهکارها برای تقویت امنیت اقتصادی ایران در ارتباط با ارمنستان به شمار می‌آید.

واژگان کلیدی: قفقاز جنوبی، تبادلات تجاری دوجانبه، ظرفیت‌های اقتصادی، موانع سیاسی.

مقدمه

۱۱/۲ درصد است. مهم‌ترین منابع طبیعی این کشور ذخایر طلا، نقره، مس، مولیبدن، روی، بوکسیت، آهن، سرب و سنگ‌های نیمه‌قیمتی و تزئینی است. ارمنستان ذخایر نفت، گاز و زغال‌سنگ ندارد و سهم این منابع از تولید ناخالص داخلی این کشور صفر است. با وجود کمبود ذخایر فسیلی، بیش از ۹۵ درصد جمعیت شهری و روستایی این کشور به انرژی الکتریکی دسترسی دارند. از دهه ۱۹۹۰، ایران یکی از باثبات‌ترین روابط را در بین کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز جنوبی با ارمنستان داشته و کمتر مسائل سیاسی و امنیتی روابط دو کشور را تحت شعاع قرار داده است. با توجه به اینکه سیاست همسایگی مهم‌ترین راهبرد اعمال‌شده سیاست خارجی ایران در دولت سیزدهم به شمار می‌آید، شناخت

ارمنستان در منطقه جنوب غربی قفقاز جنوبی و در مسیر جاده ابریشم قرار گرفته است. این کشور جزو کشورهای محصور در خشکی به شمار می‌آید. ارمنستان از مجموع ۱۵۷۰ کیلومتر مرز زمینی، ۳۱۱ کیلومتر در غرب با ترکیه، ۲۱۹ کیلومتر در شمال با گرجستان، ۹۹۶ کیلومتر با جمهوری آذربایجان در شرق و ۴۴ کیلومتر با ایران در جنوب هم‌مرز است و ۳ میلیون نفر جمعیت دارد.

بر اساس آمار بانک جهانی، تولید ناخالص داخلی ارمنستان در سال ۲۰۲۱، حدود ۱۳/۹ میلیارد دلار که عمده آن به ترتیب در بخش‌های خدمات با سهم ۵۳/۲ درصد، صنعت با سهم ۲۷/۱ درصد و کشاورزی با سهم

مهندسی، فرآورده‌های نفتی و گاز، برق، استفاده از ظرفیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی این کشور مانند لابی‌های این کشور در سطح بین‌المللی، حضور در سازمان تجارت جهانی و اتحادیه اقتصادی اوراسیا وجود دارد که در ادامه بررسی می‌شوند.

۱-۱- تجارت

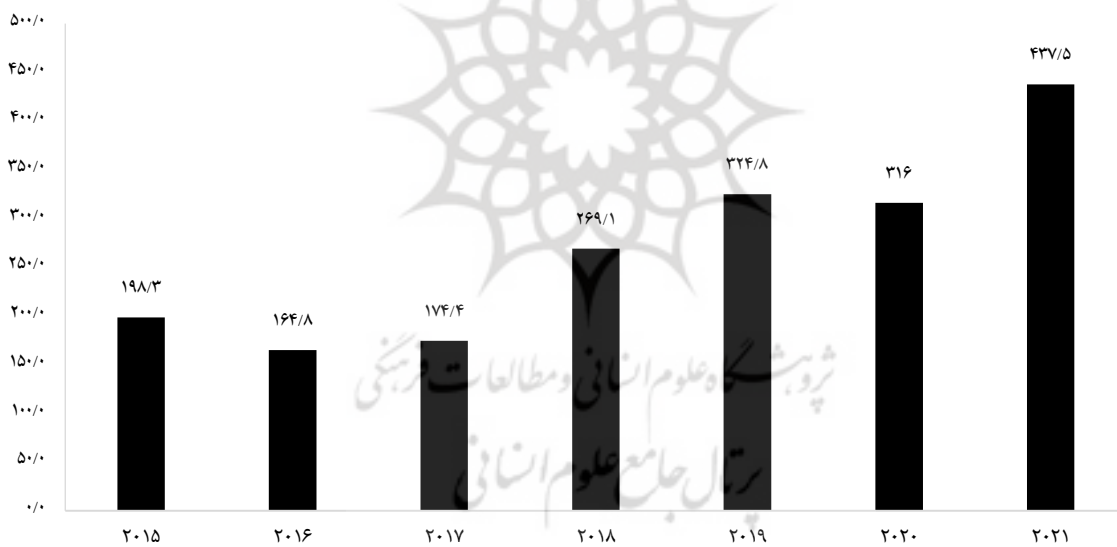
در این بخش کوشش شده است به ارزش صادرات و واردات، مهم‌ترین کالاهای صادراتی و وارداتی و فرصت‌های همکاری تجاری بین دو کشور اشاره شود.

فرصت‌ها، چالش‌ها و موانع همکاری برای تسهیل و گسترش روابط دو کشور ضروری است. در این پژوهش کوشش شده است در گام نخست، به مهم‌ترین فرصت‌ها و چالش‌های روابط دو کشور و در گام نهایی، به مهم‌ترین راهکارها برای تقویت امنیت اقتصادی ایران در ارتباط با این کشور اشاره شود.

۱- فرصت‌های روابط ایران و ارمنستان

برای ایران و ارمنستان فرصت‌های زیادی برای همکاری در حوزه‌های مختلف مانند تجارت، فنی و

نمودار ۱- صادرات ایران به ارمنستان در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۵ (میلیون دلار)

Trade map: مأخذ:

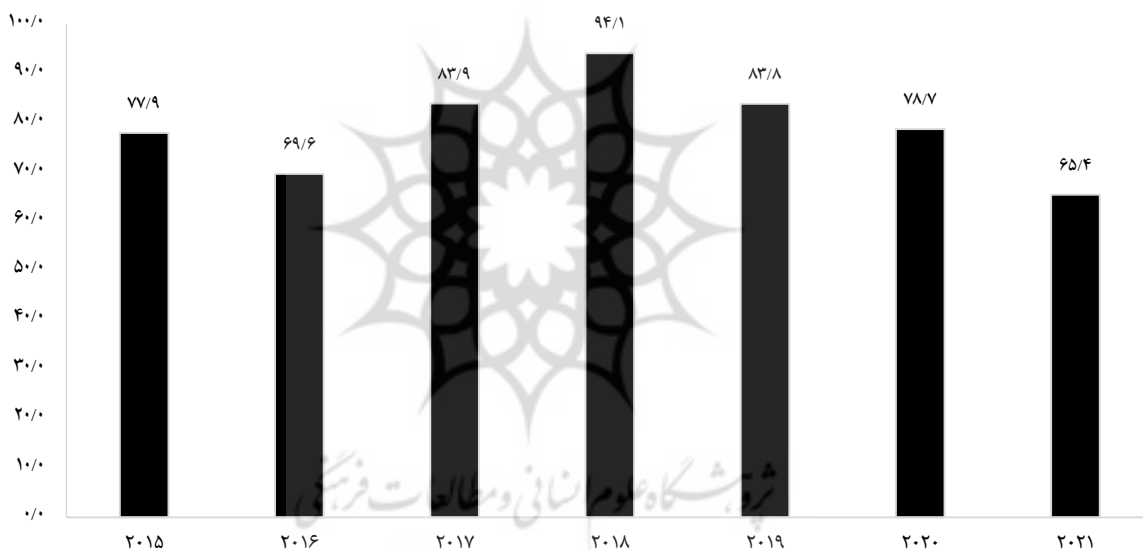
اقتصادی اوراسیا از عوامل مهم اثرگذار بر روند تصاعدی مراودات تجاری ایران با ارمنستان بوده است. سوخت‌های فسیلی (به ارزش ۱۴۲/۸ میلیون دلار)، آهن و فولاد (به ارزش ۶۲/۶ میلیون دلار)، پلاستیک و مصنوعات آن (به ارزش ۳۷/۹ میلیون دلار)، انواع میوه‌جات (به ارزش ۲۸ میلیون دلار)،

بر اساس نمودار شماره ۱، ارزش صادرات ایران به ارمنستان از سال ۲۰۱۷ به بعد، حالت صعودی داشته است و از ارزش حدود ۱۷۴/۴ میلیون دلار در سال ۲۰۱۷، به حدود ۴۳۷/۵ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ افزایش یافته است. روابط گرم سیاسی و امضای موافقت‌نامه تجارت آزاد ایران با اتحادیه

ارمنستان در سال ۲۰۲۱ به شمار می‌آیند. با توجه به اینکه سوخت‌های فسیلی، ماشین‌آلات و تجهیزات الکترونیکی، پلاستیک و مصنوعات آن، آهن و فولاد، آلومینیوم، مصنوعات آهن و فولاد، میوه‌جات و سبزیجات مهم‌ترین اقلام وارداتی ارمنستان را تشکیل می‌دهند، ایران می‌تواند میزان صادرات خود را در ارتباط با این محصولات به ارمنستان افزایش دهد.

مواد شیمیایی معدنی (به ارزش ۲۱/۵ میلیون دلار)، نمک، گوگرد، سنگ و گچ (به ارزش ۱۸/۱ میلیون دلار)، مصنوعات آهن و فولاد (به ارزش ۱۴/۹ میلیون دلار)، انواع سبزیجات (به ارزش ۱۴/۴ میلیون دلار)، تجهیزات الکترونیکی (به ارزش ۱۱/۲ میلیون دلار)، محصولات سرامیک (به ارزش ۱۰/۷ میلیون دلار) و ماشین‌آلات (به ارزش ۸/۶ میلیون دلار) از مهم‌ترین محصولات صادراتی ایران به

نمودار ۲- واردات ایران از ارمنستان در سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۵ (میلیون دلار)

مأخذ: Trade map.

تنباکو (به ارزش ۱/۵ میلیون دلار) و انواع وسایل آرایشی (به ارزش ۱/۲ میلیون دلار)، مهم‌ترین محصولات وارداتی ایران از ارمنستان به شمار می‌آیند. با توجه به اینکه انواع جواهرات، سنگ معدن، تنباکو، برخی محصولات غذایی و میوه از مهم‌ترین اقلام صادراتی ارمنستان به شمار می‌آیند، ایران می‌تواند در صورت نیاز، برخی از این محصولات را از این کشور وارد کند.

بر اساس نمودار شماره ۲، ارزش واردات ایران از ارمنستان در سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۱، روند نسبتاً یکسانی را پیموده و بین ۶۵ تا ۹۵ میلیون دلار در نوسان بوده است. سوخت‌های فسیلی (به ارزش ۴۴/۸ میلیون دلار)، ماشین‌آلات (به ارزش ۴/۲ میلیون دلار)، تجهیزات الکترونیکی (به ارزش ۲/۸ میلیون دلار)، نوشابه (به ارزش ۲/۴ میلیون دلار)، آهن و فولاد (به ارزش ۲/۱ میلیون دلار)،

۲-۱- استفاده از ظرفیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی

ارمنستان

اتحادیه اروپا در راستای کمک اقتصادی به کشورهای در حال توسعه و دارای شرایط اقتصادی شکننده و آسیب‌پذیر، طرح نظام تعرفه‌ای را برای تشویق کشورهای هدف در راستای ایجاد تغییرات در ساختار سیاسی و اقتصادی و ارتقای موقعیت اقتصادی این کشورها در نظر گرفته است. یکی از کشورهای مورد نظر در این طرح، ارمنستان است. ارمنستان در سال‌های گذشته حجم روابط خود را با اتحادیه اروپا وسعت بخشیده و به یکی از کشورهای دارای نظام معافیت از حقوق گمرکی اتحادیه اروپا تبدیل شده است.

این کشور از سال ۲۰۱۷، از طرح تجارت ترجیحی عمومی اتحادیه اروپا موسوم به نظام تجارت ترجیحی پلاس (+GSP) سود می‌برد. این طرح با هدف کمک و ادغام اقتصادی کشورهای در حال توسعه در سیستم اقتصادی بین‌المللی در نظر گرفته شده است. این طرح به کشورهای هدف مانند ارمنستان اجازه می‌دهد که ۶۶ درصد (دوسوم) صادرات خود را با استفاده از تعرفه گمرکی بسیار پایین و نزدیک به صفر به بازارهای اتحادیه اروپا صادر کنند.

ایران در صورت سرمایه‌گذاری در صنایع تولیدی مشترک در ارمنستان، از این امتیاز مهم بهره‌مند می‌شود. همچنین، ارمنستان از اعضای اصلی اتحادیه اقتصادی اوراسیا به شمار می‌آید و موقعیت مناسبی برای صادرات و واردات کالا بین اعضای اتحادیه

اوراسیا با ایران و برعکس وجود دارد. مناطق آزاد این کشور مانند منطقه آزاد اقتصادی مگری، این ظرفیت را دارد که به یکی از هاب‌های سرمایه‌گذاری و صدور کالا بین اعضای اتحادیه تبدیل شود. در مجموع، راه‌اندازی منطقه آزاد اقتصادی مگری این فرصت را به شرکت‌های ایرانی می‌دهد که از این منطقه تولیدات خود را به کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا و اتحادیه اروپا صادر کنند. گشایش این منطقه آزاد نقش مهمی در جهش تجاری ایران و ارمنستان دارد؛ زیرا ایران از سال‌ها پیش منطقه آزاد ارس را تأسیس کرده و توسعه داده است. بنابراین، منطقه آزاد مگری نقش مکمل منطقه آزاد ارس را در توسعه تبادلات تجاری دوجانبه و منطقه‌ای ایفا می‌کند. این موضوع به علاقه‌مندی دیگر کشورها مانند روسیه برای سرمایه‌گذاری در منطقه آزاد مگری نیز منجر شده است.

۳-۱- صدور خدمات فنی و مهندسی

زیرساخت‌های ارمنستان نسبتاً فرسوده و نیازمند بازسازی است. این موضوع فرصت مناسبی را برای شرکت‌های فنی و مهندسی ایران فراهم می‌کند تا مسئولیت تحقق برنامه‌های زیرساختی، حمل‌ونقلی، ارتباطات، مخابرات، ساخت نیروگاه و سد در ارمنستان را بر عهده بگیرند. ذکر این نکته ضروری است که بخش خان‌کندی مرکز قره‌باغ در نتیجه جنگ دوم قره‌باغ از نظر زیرساختی آسیب‌های زیادی دیده است، ولی هرگونه همکاری فنی و مهندسی ایران با این منطقه، کلیت روابط ایران و جمهوری آذربایجان را تحت شعاع قرار می‌دهد؛ زیرا جمهوری آذربایجان

تکمیل شد. بر اساس آمار آژانس بین‌المللی انرژی در سال ۲۰۲۰، صادرات گاز طبیعی ایران به این کشور به‌طور متوسط حدود ۰/۳۹ میلیارد مترمکعب در سال بوده است که با ظرفیت تعیین‌شده خط لوله فاصله زیادی دارد. ظرفیت خط لوله ایران-ارمنستان تا حد پذیرفتنی نیاز گاز ارمنستان را تأمین یا به تنوع‌بخشی تأمین منابع گازی این کشور کمک می‌کند، اما یکی از مسائلی که این فرصت را با چالش‌های جدی مواجه می‌کند، مالکیت شرکت گازپروم بر خط لوله گازی ارمنستان است.

در سال ۲۰۲۱، ارمنستان «برنامه توسعه بخش انرژی تا سال ۲۰۴۰» را تصویب کرد که در آن برنامه‌های اجرایی با دوره زمانی مشخص را برای توسعه و امنیت بخش انرژی تدوین کرده است. در این برنامه، با توجه به وابستگی تأمین انرژی ارمنستان به واردات گاز طبیعی و فراورده‌های نفتی، امنیت انرژی و توسعه منابع بومی از برنامه اصلی دولت این کشور در حوزه انرژی است. همچنین، گسترش انرژی‌های تجدیدپذیر و بهره‌وری انرژی، توسعه انرژی هسته‌ای، ایفای نقش جدی در بازارهای انرژی و تنوع سبد انرژی به‌عنوان اهداف اصلی بخش انرژی این کشور مورد توجه قرار گرفته است. ایران با داشتن منابع عظیم فسیلی و با توجه به موقعیت جغرافیایی راهبردی، ظرفیت بالایی برای تجارت انرژی با این کشور دارد.

۱-۵- ظرفیت‌های همکاری در حوزه برق

در سال ۲۰۲۰، ارمنستان در حوزه الکتریکی حدود ۷/۸ تراوات ساعت برق تولید کرده که حدود ۴۱

این منطقه را جزو تمامیت ارضی خود تلقی می‌کند و نسبت به حضور دیگر کشورها در این منطقه حساس است.

۱-۴- ظرفیت‌های همکاری در فراورده‌های نفتی و گاز

ارمنستان به دلیل نداشتن ظرفیت پالایشگاهی، فراورده‌های نفتی خود را با واردات تأمین می‌کند. در سال ۲۰۲۰، میزان واردات فراورده‌های نفتی این کشور، ۰/۶ میلیون تن از ۴۰ کشور دنیا بوده که حدود ۷۵ درصد آن مربوط به کشورهای روسیه، ایران، رومانی و بلغارستان است. سهم واردات فراورده‌های نفتی از ایران در سال ۲۰۱۷، حدود ۵ درصد بود که در سال ۲۰۲۰، به حدود ۳۴ درصد رسید.

ارمنستان ذخایر گازی اثبات‌شده نیز ندارد و روسیه تا پیش از سال ۲۰۰۹، تنها تأمین‌کننده گاز طبیعی ارمنستان بود، اما از سال ۲۰۱۰، با توجه به قرارداد ۲۰ساله با ایران مبنی بر تبادل گاز و برق، ایران به کشورهای تأمین‌کننده گاز طبیعی این کشور افزوده شد. گاز طبیعی ارمنستان در بخش‌های مختلف خانگی، صنایع، حمل‌ونقل، تجاری و خدمات عمومی مصرف می‌شود. در آغاز، قرارداد مربوط به واردات گاز طبیعی در سال ۱۹۹۲ بین ایران و ارمنستان امضا شد، اما بنا به دلایل مختلف مانند جنگ اول قره‌باغ و حساسیت‌های روسیه و جمهوری آذربایجان، دو طرف نمی‌توانستند در راستای تحقق این طرح گام بردارند.

خط لوله انتقال گاز ایران-ارمنستان در سال ۲۰۰۹، با ظرفیت انتقال ۲/۳ میلیارد مترمکعب گاز در سال

۱-۶- استفاده از ظرفیت‌های لابی آرامنه در سطح

بین‌المللی

لابی‌های آرامنه از بانفوذترین لابی‌های جهان در ساختار سیاسی کشورهای مختلف به‌ویژه آمریکا، فرانسه و روسیه به شمار می‌آیند. حدود ۱/۴ میلیون نفر آرامنه در آمریکا، حدود ۷۵۰ هزار نفر در فرانسه و حدود ۲ میلیون نفر در روسیه زندگی می‌کنند. با توجه به روابط حسنه ایران با دولتمردان آرامنه، می‌توان از طریق کانال دولتی این کشور، از ظرفیت این لابی‌ها برای رسیدن به منافع ملی در سطح بین‌المللی استفاده کرد.

۲- موانع همکاری ایران و ارمنستان

موانع گسترش روابط ایران با ارمنستان به دلیل روابط حسنه ایران با این کشور نسبتاً محدود است و در حالت کلی به دو دسته موانع سیاسی و اقتصادی تقسیم می‌شود.

۲-۱- موانع اقتصادی

ارمنستان به‌عنوان کشوری که عضو سازمان تجارت جهانی است، از قواعد تجارت جهانی در تنظیم روابط خود با ایران اثر می‌پذیرد. تحریم‌های غربی و افای‌تی‌اف بر روابط دو کشور به‌ویژه در تسهیل روابط بانکی دو کشور اثر منفی گذاشته است. همچنین، مسائلی از جمله گران بودن هزینه فرودگاهی، زیرساخت ضعیف پایانه مرزی، افزایش عوارض گمرکی، عوارض بالای مرز نوردوز و مشکلات حمل‌ونقل جاده‌ای از دیگر چالش‌های صادرکنندگان ایرانی کالا به ارمنستان به شمار می‌آید.

درصد آن با نیروگاه‌های حرارتی، ۲۳ درصد با نیروگاه‌های برق‌آبی و ۳۶ درصد با نیروگاه‌های هسته‌ای تولید شده است. با وجود متنوع بودن سبد تولید انرژی این کشور، تولید برق آن تا حدود زیادی به روسیه وابسته است؛ زیرا سوخت مورد نیاز برای نیروگاه‌های هسته‌ای را از روسیه تأمین می‌کند. از جنوب این کشور، دو خط انتقال برق ۲۲۰ کیلوواتی، امکان انتقال برق به ایران را فراهم کرده است که در صورت ایجاد خطوط انتقال برق ۴۰۰ کیلوواتی، امکان انتقال برق تا حدود ۵ هزار مگاوات به ایران به وجود خواهد آمد. گفتنی است احداث خط سوم بین ایران و ارمنستان با سرمایه‌گذاری بانک توسعه صادرات ایران در سال ۱۳۹۱ منعقد شده است. اگر این خط به بهره‌برداری برسد، ظرفیت تبادل برق بین ایران و ارمنستان به ۱۲۰۰ مگاوات می‌رسد که به دلیل مشکلات تأمین مالی، این طرح تاکنون به مرحله بهره‌برداری نرسیده است. از سمت شمال با توجه به اینکه شبکه برق ارمنستان با گرجستان، منطقه سنکرون نیست، تنها به صورت جزیره‌ای و محدود انتقال برق صورت می‌گیرد. فرصتی که در حال حاضر در این حوزه برای ارمنستان وجود دارد، این است که با تقویت همگام‌سازی برق با گرجستان در شمال و وجود ایران در جنوب، کریدور شمال به جنوب را برای انتقال برق در منطقه ایجاد کند. این موضوع فرصت‌های مناسبی را برای ایران در سطح دو جانبه و منطقه‌ای برای توسعه همکاری‌های خود در حوزه صنعت برق فراهم می‌کند.

مسلمان‌نشین ایروان و قره‌باغ با سیاست‌های مهاجرتی روسیه به نفع ارامنه، حادثه خوجالی و بعد قره‌باغ، حافظه تاریخی منفی بین دو طرف شکل گرفته است و حرکت نمادین، ظاهری و رسمی ایران برای گسترش روابط با ارمنستان، پیامدهای منفی برای امنیت داخلی کشور در پی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد راهکارها

ارمنستان از مهم‌ترین همسایگان شمالی ایران در منطقه قفقاز جنوبی به شمار می‌آید و از اهمیت زیاد راهبردی، ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی برای ایران برخوردار است. ارزش صادرات ایران به این کشور در سال‌های اخیر متأثر از عوامل مختلفی مانند انعقاد موافقت‌نامه آزاد تجارت با اتحادیه اقتصادی اوراسیا و اعمال سیاست همسایگی توسط ایران، حالت تصاعدی داشته و به حدود ۴۳۷/۵ میلیون دلار در سال ۲۰۲۱ رسیده است.

بین دو کشور فرصت‌های زیادی برای همکاری در حوزه‌های مختلف مانند تجارت، استفاده از ظرفیت‌های منطقه‌ای و بین‌المللی ارمنستان مانند حضور این کشور در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و انعقاد موافقت‌نامه ترجیحی با اروپا، استفاده از ظرفیت لابی‌های این کشور در سطح بین‌المللی، همکاری در حوزه‌های گاز، فراورده‌های نفتی، برق و صدور خدمات فنی و مهندسی وجود دارد. در کنار این فرصت‌ها می‌توان به عوامل اقتصادی به‌ویژه مشکلات بانکی، عوامل سیاسی مانند نقش محدودکننده روسیه، وجود جریان‌های غربگرا در

۲-۲- موانع سیاسی و نقش محدودکننده روسیه

روسیه به‌عنوان بزرگ‌ترین وارث اتحاد جماهیر شوروی، کنترل زیادی بر اقتصاد و امنیت ارمنستان دارد و گاه از آن‌ها به‌عنوان اهرم فشار برای تنظیم روابط خود با این کشور استفاده می‌کند. روسیه بزرگ‌ترین تأمین‌کننده گاز ارمنستان به شمار می‌آید. همچنین، سوخت نیروگاه هسته‌ای این کشور را روسیه تأمین می‌کند. شرکت راه‌آهن روسیه نیز مالک تمام مسیرهای ریلی این کشور به شمار می‌آید. بنابراین، افزایش روابط ایران در حوزه‌های مختلف اقتصادی به‌ویژه حوزه انرژی به‌معنای تعدیل اثر اهرم‌های فشار روسیه بر ارمنستان و در تعارض با منافع این کشور است و به مخالفت این کشور منجر می‌شود.

۲-۳- گروه‌های غربگرا در ساختار قدرت ارمنستان

وجود پاشینیان در ساخت قدرت و نفوذ بنیادهای غربگرا در ساختار سیاسی این کشور که از سال ۲۰۱۸، نفوذشان بیشتر شده است، از دیگر موانع مهم گسترش روابط ایران با این کشور به شمار می‌رود. این گروه‌ها و جریان‌ها از سیاست‌های غرب‌علیه ایران متأثرند و اولویت روابط ارمنستان را در گرایش بیشتر به سمت اروپا و در حالت کلی غرب می‌دانند.

۲-۴- نگاه منفی نسبت به ارمنستان در بین

آذربایجانی‌های ایران

به‌خاطر حوادث ۱۵۰ سال اخیر بین آذربایجانی‌ها و ارمنی‌ها مانند حمله به منطقه آذربایجان غربی ایران توسط ارامنه بعد از جنگ جهانی اول و کشتار مردم سلماس و خوی، تغییر ترکیب جمعیتی مناطق

- رفع مشکل بانکی از طریق تهاتر، استفاده از پول ملی یا تأسیس بانک‌هایی با ذخایر ارزی در ارمنستان: پیشنهاد می‌شود هریک از روش‌های استفاده از پول ملی، تهاتر و تأسیس بانک در ارمنستان با ذخایر ارزی، به صورت موردی یا ترکیبی برای رفع مشکلات بانکی تبادلات تجاری و سرمایه‌گذاری ایران در این کشور در دستور کار قرار گیرد.

منابع

- اصولی اودلو، قاسم (1401)، تقابل و نظم: سیاست امنیتی آمریکا و روسیه در قفقاز جنوبی، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی با همکاری دانشگاه تهران.
- اصولی اودلو، قاسم (1397)، راهبردهای تأمین امنیت اقتصادی ایران در اوراسیای مرکزی، انتشارات تدبیر.
- اصولی اودلو، قاسم (1395)، "کنشگری امنیتی روسیه در قفقاز جنوبی"، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره 95 رتبه علمی-پژوهشی (از صفحه 97 تا 136).

ارمنستان و حافظه تاریخی منفی بین آذربایجانی‌ها و ارمنی‌ها به عنوان موانع روابط دو کشور اشاره کرد. در ادامه، به مهم‌ترین راهبردهای لازم برای تقویت امنیت اقتصادی ایران در ارتباط با این کشور اشاره شده است.

- تشکیل کارگروه مشترک صنعتی، معدنی و تجاری: پیشنهاد می‌شود با توجه به ظرفیت‌های صنعتی، معدنی و تجاری ایران و ارمنستان برای تسهیل همکاری‌ها و شناسایی دقیق موانع و مشکلات پیش روی تجارت دوجانبه و اتخاذ تصمیمات مناسب و مؤثر برای رفع آن‌ها، کارگروه مشترک صنعتی، تجاری و معدنی بین دو کشور تشکیل شود.
- افزایش صادرات گاز و فراورده‌های نفتی و شرکت در زیرساخت‌های آن: ایران می‌تواند ظرفیت صادرات گاز خود به ارمنستان را با توجه به ظرفیت 2/3 میلیارد مترمکعب سالیانه خط لوله موجود افزایش دهد. با توجه به نبود ظرفیت پالایشگاهی و مخازن قابل اتکا برای ذخیره‌سازی فراورده‌های نفتی در ارمنستان، پیشنهاد می‌شود که ایران نسبت به توسعه صادرات فراورده‌های نفتی به این کشور و تأسیس زیرساخت‌های مخازن ذخیره‌سازی فراورده‌های نفتی این کشور همکاری کند.

- برقراری خط سوم شبکه انتقال برق به ارمنستان: با توجه به اینکه حوزه انرژی به‌ویژه برق از مهم‌ترین فرصت‌های گسترش روابط دو کشور به شمار می‌آید، پیشنهاد می‌شود ایران با توسعه شبکه انتقال برق به این کشور، بخشی از نابرابری عرضه و تقاضای برق خود را در فصل تابستان جبران کند.